

ISSN 1300-1458

 HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

CUMHURİYET
TARİHİ
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

CTAD

• Sayı 1 • Bahar 2005

Hacettepe Üniversitesi

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü

Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi
Sayı : 1 Yıl : 1 Bahar 2005

Sahibi	Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü adına Prof.Dr. Mustafa YILMAZ
Yazı İşleri Müdürü	Doç. Dr. Temuçin Faik ERTAN
Yayın Kurulu	Prof. Dr. Mustafa YILMAZ (Başkan) Doç.Dr. Fatma ACUN Doç. Dr. Adil DAĞISTAN Doç.Dr. Temuçin Faik ERTAN Doç. Dr. Adnan SOFUOĞLU Yrd. Doç. Dr. Yonca ANZERLİOĞLU Yrd.Doç. Dr. Ayten SEZER Dr. Yasemin DOĞANER Dr. Sadık ERDAŞ Dr. Derviş KILINÇKAYA Dr. Yunus KOBAL
Yayına Hazırlayan	Doç.Dr. Temuçin Faik ERTAN Yrd.Doç.Dr. Yonca ANZERLİOĞLU Dr. Yasemin DOĞANER Dr. Sadık ERDAŞ Dr. Yunus KOBAL
Bu Sayının Hakem Kurulu	Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ, Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Ankara. Prof. Dr. Semih YALÇIN, Gazi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Ankara. Prof. Dr. Mustafa YILMAZ, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara. Doç. Dr. Oğuz AYTEPE Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara. Doç. Dr. Adil DAĞISTAN, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara. Doç. Dr. Temuçin Faik ERTAN, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara. Doç. Dr. Şefika KURNAZ, Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Bölümü, Ankara Doç. Dr. Yusuf SARINAY, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara. Doç. Dr. Adnan SOFUOĞLU, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara. Yrd. Doç. Dr. Necati AKSANYAR, Dumlupınar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Kütahya. Yrd. Doç. Dr. Ender GÖKDEMİR, Gazi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Ankara. Yrd. Doç. Dr. Ayten SEZER, Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.

Mondros Mütarekesi Gereği

13. Kolordu'nun

Silahsızlandırılması

The Disarming of the 13th Ottoman Corp According to the Moudros Armistace

Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (Bahar 2005) 153-166

Selçuk URAL

Yard.Doç.Dr.; Kafkas Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

ÖZET

Mondros Mütarekesi'nin uygulanmasıyla birlikte orduların barış teşkilatına uygun bir halde yeniden yapılandırılması gündeme geldi. Bunun ilk safhasını terhis oluştuyordu. İkinci ve en önemli safha ise ordunun elindeki kadro fazlası silahların uygun depolara sevk edilmesiydi. Bu çalışmada; Irak Cephesi'nde konuşlandırılmış olan 6.Ordu'daki uygulamalar ile İngiliz makamlarıyla meydana gelen uyuşmazlıklar konu edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Mondros Mütarekesi, Irak Cephesi, 6. Ordu, 13. Kolordu, İngiltere.*

SUMMARY

During the applications of the Moudros Armistice the restructure of the Ottoman Armies is put ont the agenda. The first stage of the restructure is the demobilization of the armies. The second and the most important stage is to send the remainder weapons to the appropriate depots. The aim of this article is to examine this applications at the 6th army at Iraq front and the disagreements ocured between the Ottoman and the English Officers.

Key words: Moudros Armistice, Iraq Front, 6th Ottoman Army, 13th Ottoman Corp, England.

Giriş

30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi, savaş sonrası Osmanlı kuvvetlerinin silahsızlandırılmasını ön görüyordu. Bilindiği gibi, savaş yıllarında Osmanlı kuvvetleri 67 tümenlik bir güce çıkarılmıştı¹. Mütarekeyle birlikte bu kuvvetin seferi yapılanmadan çıkarılarak, barış teşkilatına uygun hale dönüştürülmesi gerekiyordu. Zira mütarekenin 5. ve 20. maddeleri ordunun hem sayıca, hem de ateş gücü (silah-cephane-donanım) itibariyle küçültülmesini zorunlu kılıyordu².

5. Madde; sınırların güvenliğini ve asayişi sağlayacak kuvvetlerin dışında kalan askerlerin derhal terhisini, 20. Madde ise; beşinci madde gereğince terhis edilecek birliklere ait silah, cephane ve donanımın verilecek talimata göre kullanımını ön görüyordu³.

Terhis için ilk önce 3 Kasım 1918'de İrade-i Seniye yayınlandı⁴. Bunu Harbiye Nezareti'nin 5 Kasım'da terhis talimatnamesini ordu komutanlıklarına göndermesi izledi⁵. Talimat esas alınarak ilk olarak 1282-1300 doğumlular, 27 Kasım 1918'de 1301-1309 doğumlular⁶ ve son olarak 8 Ocak 1919'da 1314-1316 doğumluların terhisi için emir verildi⁷.

6. Ordu Komutanlığı, Harbiye Nezareti'nden aldığı emir doğrultusunda bir yandan Musul Vilayeti'ni boşaltırken, diğer yandan da terhisi sorunsuz bir şekilde halletmek için çalışmalara başladı. Ali İhsan Paşa, Musul Vilayeti'nin boşaltılmasına öncelik verdiğinden 1282-1300 doğumluların terhisini ancak vilayeti boşalttığı tarih olan 15 Kasım 1918'de başlattı. Aynı gün Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne gönderdiği telgrafta; terhise başladığını haber vererek, tren seferlerinin düzenli şekilde yapılması için gerekli önlemlerin alınmasını istedi⁸. Dört gün sonra gönderdiği telgrafta ise; tren

1. *Türk İstiklâl Harbi, I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, Ankara, Genelkurmay Başkanlığı Yayını, 1999, s.255.
2. Mütareke görüşmeleri hakkında geniş bilgi için bkz: Ali Türkgeldi, *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Ankara, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, 1948, s.33-62.
3. *Türk İstiklâl Harbi, I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, s.42, 45.
4. *Hadisat*, 5 Teşrin-i Sani 1334/5 Kasım 1918, Nr:17.
5. *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Kataloğu* (BOA, DH/İ-UM), 4-2/3-5.
6. *Hadisat*, 28 Teşrin-i Sani 1334/28 Kasım 1918, Nr:40.
7. *Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı Arşivi, İstiklâl Harbi Kataloğu* (ATASE, İSH), K.174, G.45, B.45-1.
8. *ATASE, İSH*, K.3, G.18, B.18-1.

seferlerinde bazı olumsuzlukların yaşandığını, mevsim şartlarının her geçen gün kötüleştiğini ve bunlara bağlı olarak terhiste bazı gecikmelerin yaşanmasının kaçınılmaz olduğunu bildirdi⁹. Terhiste yaşanan sıkıntının bir sebebini de menzil teşkilatlarının yetersizliği oluşturuyordu. Bu arada İngilizlerin mütarekenin 15. Maddesi'ne dayanarak bölgedeki demiryollarını kontrol altına alması sıkıntının diğer bir sebebiydi. İngilizlerin asker sevkinde engel çıkarmaları üzerine 24 Kasım'da Suriye'deki İngiliz Kuvvetleri Başkomutanlığı'nın dikkati çekilmek zorunda kaldı¹⁰.

25 Kasım 1918 tarihi itibarıyla 6. Ordu'da 1301-1309 doğumlu 6500, 1310-1313 doğumlu 1800 ve 1314-1316 doğumlu 1100 asker terhis edilmeyi bekliyordu¹¹. Bunlar içinde Türk kökenli olmayan askerlerin sayısı 200'ü subay olmak üzere 2342 idi¹². Ali İhsan Paşa, 25 Kasım'da 1301-1309 doğumluların terhis edilmesi için emir verdi¹³. Bu emir doğrultusunda hem yedek subaylar ve hem de jandarmada istihdam edilen subaylar terhis edildi¹⁴. Bu durumda 6. Ordu'da 9000-9500 er (1310-1316 doğumlulardan oluşmaktaydı) ve 936 subayın kaldığı tahmin ediliyordu¹⁵.

Ali İhsan Paşa, terhis ve 6. Ordu'nun son durumu hakkında bilgi verdiği 4 Ocak 1919 tarihli telgrafında; 1314-1316 doğumluların terhis edilmesi halinde orduda 1310-1313 doğumlulardan toplam 4600 erin kalacağını, bu sayıyla ordudaki hizmetlerin yerine getirilemeyeceğine dikkat çekerek, ahalinin askerliğe sıcak bakmamasından dolayı birliklerin takviyesinin mümkün olmadığını ifade etti¹⁶. 14 Mart 1919'da gönderilen telgrafta ise; er sıkıntısına düşüleceği ileri sürülerek 1314-1316 doğumluların terhisinin geciktirilmesi önerildi¹⁷.

6. Ordu Komutanlığı'nın sınır güvenliği ve asayişini sağlamak için terhisi kısmen geciktirmek istemesi, İngiliz Kuvvetleri Başkomutanlığı'nca tepkiyle karşılandı. Başkomutanlığa göre; ordu komutanlığı silah sayısını düşürmemek için terhisi kasıtlı olarak geciktirmekteydi. Böylelikle bütün dikkatler terhisle ilgili sorunlara yönlendirilmekte ve bu şekilde silahlar İngiliz kontrolüne maruz kalmadan Anadolu'nun iç kesimlerine gönderilmekteydi. Harbiye Nezareti, İngilizlerin endişesini gidermek için birkaç kez girişimde bulunduysa da, İngiliz Başkomutanlığı terhisin bir an önce tamamlanarak, ordunun silahsızlandırılmasına geçilmesinde ısrar etti¹⁸.

İngilizler bir konuda haklıydı. O da, Ordu Komutanlığı, göz göre göre silah ve cephaneyi teslim etmeye niyetli değildi. Nitekim Musul Vilayeti'ni haksız şekilde işgal etmek için olmadık entrikalar çeviren İngilizlerin, ordunun elindeki silahları ele geçirmek için harekete geçeceği şüphesizdi. Bunun için Ordu Komutanlığı mütarekenin ilk gününden itibaren silah ve cephane hakkında nasıl bir yol izleneceği hususunda planlar yapmaktaydı. İngiliz Irak Kuvvetleri Başkomutanı General Marshall'ın, Musul'u işgal etmek amacıyla olduğu anlaşılınca, Ali İhsan Paşa 2 Kasım 1918'de Harbiye Nezareti'ne gönderdiği

9. ATASE, İSH, K.3, G.19, B.19-1.

10. ATASE, İSH, K.253, G.18, B.18-2.

11. ATASE, İSH, K.2, G.134, B.134-1.

12. ATASE, İSH, K.3, G.20, B.20-3.

13. ATASE, İSH, K.2, G.95, B.95-1.

14. ATASE, İSH, K.3 G.20, B.20-4.

15. ATASE, İSH, K.2, G.142, B.142-1.

16. ATASE, İSH, K.12, G.69, B.69-1.

17. ATASE, İSH, K.12, G.112, B.112-1.

18. ATASE, İSH, K.12, G.112, B.112-2.

yazıda; Musul Vilayeti dahilinde büyük miktarda silah ve cephanenin bulunduğunu, işgal tehlikesini göz önünde bulundurarak bunlar hakkında nasıl bir yol izleneceğini sordu¹⁹. Harbiye Nazırı Ahmet İzzet Paşa işgal tehlikesini önemsemeyerek, silah ve cephanenin tahribine fırsat verilmeden, şimdilik sayımının yapılmasını emretti²⁰. Bu emir doğrultusunda Ali İhsan Paşa, sağlıklı bir tasnif ve sayımın yapılması için ordu bölgesindeki bütün silah ve cephanenin Elazığ, Osmaniye, Diyarbakır, Mardin, Siirt, Nusaybin, Silvan ve Cizre depolarında toplanması için emir verdi. Bu arada işgal tehlikesi göz önünde bulundurularak, Mardin ve Cizre depolarının en kısa zamanda Diyarbakır'a nakledilmesi için çalışmalar başlatıldı²¹.

Osmanlı tarafında bu yazışmalar ve uygulamalar olurken, 3 Kasımda General Kassel mütarekenin 16. Maddesi gereğince orduya ait bütün silahların kendilerine teslimini istedi. 6. Ordu'nun teşkilat ve konusu 16. Madde'nin ön gördüğü şartları taşımamasına rağmen, İngilizlerin bu maddeyi ortaya atmaktaki amacı 6. Ordu'yu silahsız ve cephanesiz bir halde kuru kalabalığa dönüştürmektir²². Böylelikle istedikleri yerleri hiçbir askerî engelle karşılaşmadan işgal edebileceklerdi. Ali İhsan Paşa ise verdiği cevapta silah ve cephanenin ilgili madde gereği teslim edilmeyeceğini kesin bir dille ifade etti²³. Bu cevabı 3 Kasımda General Kabel ile yaptığı görüşmede de yineledi²⁴.

16. Madde'nin uygulanıp uygulanmayacağı sorunu, 7 Kasımda Ali İhsan Paşa-General Marshall arasında yapılan görüşmede yeniden gündeme geldi. İngiliz generali Musul Vilayeti'nin tamamının boşaltılması karşılığında, 16. Madde'nin uygulanması isteğinden vazgeçti²⁵. Taraflar 15 Kasımda bütün Musul Vilayeti'nin boşaltılması üzerinde anlaşıldılar. Bu tarihe kadar bir yandan Musul Vilayeti boşaltılırken, diğer taraftan da herhangi bir müdahaleye maruz kalmadan Musul'un kuzeyindeki ve doğusundaki depoların Anadolu'ya taşınması için uygun fırsat elde edilmiş oldu.

6. Ordu Komutanlığı, varılan anlaşma gereği Musul Vilayeti'ni boşaltırken, Irak İngiliz Kuvvetleri Başkomutanlığı iki suçlamayla silah sorununu yeniden gündeme getirdi. İngilizlerin ilk iddiasına göre; 6. Ordu Komutanlığı depolardaki silahları Türk ahaliye dağıtmaktaydı. İkinci iddia ise, Adana, Urfa ve Maraş'ta direniş hareketinin örgütlendiği ve adı geçen yerlere gizli yollarla silah sevk edildiğiydi. Ali İhsan Paşa, 23 Aralıkta Harbiye Nezareti'ne gönderdiği telgrafta iddiaları yalanlamakta gecikmedi. Telgrafta; ahaliye silah dağıtılmasıyla ilgili iddia reddedilerek, komutanlığın herhangi bir direniş örgütlemek ve desteklemek türünden bir çalışmanın içinde olmadığı, buna karşın kanunlar dairesinde jandarmanın silah eksikliğinin giderilmesi için çalışıldığı, muhtemelen bu çalışmanın yanlış bilgilendirilmeden dolayı ahaliye silah dağıtılması şeklinde anlaşıldığı ifade edildi. Ayrıca ordunun fazla silah ve cephaneyi trenle Anadolu'ya sevk etmek gibi bir düşüncenin olmadığı, mütareke gereği depolardaki malzemenin imkanlar nispetinde Diyarbakır ve Elazığ'a peyder pey nakledildiği, bu işlem tamamlandıktan sonra, verilecek emre göre silahların İstanbul'a sevk edileceği belirtildi. Ali İhsan Paşa, iddiaları bu şekilde cevapladıktan sonra, kendisi de İngilizler aleyhinde bir iddiayı gündeme getirdi. Buna göre; İngilizler sözde iddialarına delil bulması amacıyla bir

19. ATASE, İSH, K.1, G.6, B.6-5.

20. ATASE, İSH, K.1, G.6, B.6-10.

21. ATASE, İSH, K.72, G.85, B.85-1.

22. ATASE, İSH, K.1, G.14, B.14-1.

23. ATASE, İSH, K.1, G.14, B.14-2.

24. ATASE, İSH, K.1, G.13, B.13-12.

25. ATASE, İSH, K.1, G.29, B.29-1.

generali Antep ve Urfâ'da incelemelerde bulunmak üzere görevlendirmişti. Generalin resmi görevi, yetkisi ve kimden izin alarak bölgede incelemeler yürüttüğü hakkında şu ana kadar kendilerine bir bilgi verilmediğini de ileri sürdü. Ali İhsan Paşa son olarak, Cerablus-Adana hattının İngiliz kontrolü altında tutulduğunu ve terhis askerinin dahi sevk edilemediği bir ortamda silah ve cephanenin Adana Vilayeti'ne gönderilmesinin mümkün olmadığını belirterek, kendilerinin de hassas bir dönemde taraflar arasında yeni bir tartışmaya meydan vermemeye dikkat ettiklerini ifade etti²⁶.

1919 yılı Ocak ayı başlarında 6. Ordu, bütün birlikleriyle Diyarbakır Vilayeti'ne çekilip, sınır güvenliği için gerekli önlemleri alırken, General Marshall'ın 7 Kasım 1918 tarihli notasını hiçe sayarak²⁷, erzak ve cephanenin önemli bir kısmını Nusaybin'e nakletmeyi başardı²⁸. Gelinek nokta itibarıyla General Marshall'ın 6. Ordu'nun silahsızlandırılması projesini başaramadığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

Bu durum İngilizlerin silahsızlanma işinden vazgeçecekleri anlamına gelmiyordu. Proje, Mısır İngiliz Kuvvetleri Başkomutanı General Allenby tarafından 12 Şubat 1919'da Osmanlı Hükümeti'ne verilen 12 maddelik notayla yeniden gündeme getirildi. Notada 6. Ordu'nun silahsızlandırılması yeni hükümlere bağlanmak isteniyordu. İlk olarak Ali İhsan Paşa'nın İngiliz isteklerine olumsuz yaklaşımı göz önünde bulundurularak, azledilmesi istendi. İkinci madde ise, 6. Ordu'nun elindeki bütün silahların (Top ve makineli tüfekler dahil) belirlenen bir noktada İngiliz makamlarına teslimini içeriyordu. Bunların dışında, muhtemelen silah sevkinde kullanıldığı düşünülerek, Konya'nın doğusunda bulunan bütün demiryollarının işletme hakkının İngilizlere devredilmesi hükümler arasında yer alıyordu²⁹. Ali İhsan Paşa bu gelişmeden haberdar olur olmaz nota hakkındaki düşüncelerini 14 Şubatta Harbiye Nezareti'ne bildirdi. Ali İhsan Paşa'ya göre General Allenby, Urfa, Maraş, Antep ve hatta Mardin'i işgal etmek amacındaydı. 6. Ordu'nun buna razı olmayacağı bilindiğinden ordunun direniş gücünü kırmak için depolardaki ve hatta birliklerdeki bütün silahların teslimi istenmekteydi. Buna karşılık Mondros Mütarekesi'nde ordunun bütün silahlarının teslimini içeren bir madde yoktu. General Allenby'nin istekleri mevcut haliyle ikinci bir mütareke görüntüsü vermekteydi. 6. Ordu'nun notayı kabul etmesine imkan olmadığına göre, nasıl bir yol izleneceği sorusu akla gelmektedir. Ali İhsan Paşa telgrafın devamında soruya cevap teşkil edecek şu önlemleri almaya hazırlandığını bildiriyordu:

1. Demiryolu boyundaki birlikler ile Suruç ve Urfâ'daki Süvari Alayı Siverek üzerinden Elazığ'a çekilecekti.
2. Diyarbakır'daki birlikler Elazığ'a hareket edecekti.
3. Silah tesliminde ısrar edilirse, sadece 2. Tümen'in 10. ve 18. Alayları ile 5. Tümen'in 15. ve 24. Alaylarının silahları bırakılacaktı.

Bunların dışında; önemli evrak ve karargâh kasası, Mardin ve İzzet Paşa istasyonundaki silahlar Diyarbakır'a, oradan da Elazığ'a gönderilecekti. Ambarları da İngilizlere kaptırmamak için gerektiğinde mahalli idarelere teslim edilecekti³⁰.

26. ATASE, İSH, K.8, G.60, B.60-1, 2.

27. *Nota; birliklerin üzerlerinde bulunan silahların dışında kalan, fakat ambar ve depolarda bulunan bütün silah ve cephanenin teslimini içeriyordu (Türk İstiklâl Harbi, I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, s.121).*

28. ATASE, İSH, K.8, G.98, B.98-2.

29. *Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsusası Kataloğu (BOA, DH-KMS), 50-1/83.*

30. ATASE, İSH, K.8, G.98, B.98-3,4,5.

Görülüyor ki, Ali İhsan Paşa Anadolu'nun savunulması noktasından hareketle silah ve cephaneyi teslim etmemek ve onları iç kesimlere nakletmek için bazı sancakları boşaltmayı uygun bulmaktaydı. Şurası bir gerçektir ki, silahların tamamı teslim edildiğinde değil güney vilayetleri, bütün doğu vilayetlerinin İngiliz işgaline uğraması kaçınılmazdı. Bu husus Ali İhsan Paşa tarafından sayısız defa dile getirildi³¹.

6. Ordu Komutanlığı, yukarıda belirtilen önlemleri alırken, İngilizler, Ali İhsan Paşa komutanlıkta kaldığı sürece ordunun silahsızlandırılması işinde bir arpa boyu yol alamayacaklarını gayet iyi öğrendiklerinden ilk önce Ali İhsan Paşa'nın azledilmesi için girişimlere başladılar. İlk önceleri Harbiye Nezareti ne notayı, ne de Ali İhsan Paşa'nın azlını kabul etmek niyetindeydi³². Harbiye Nazırı, Meclis-i Vükelâ toplantısında üyeleri notanın uygulanmaması, daha doğrusu sürüncemede bırakılması yönünde hareket etmeye ikna ederken, bu süre içerisinde mevcut boşluktan yararlanarak silah, cephane vs. askeri malzemelerin derhal Diyarbakır'ın kuzeyine nakledilmesini istedi³³. Fakat İngilizler azil hususunda baskıları artırıncı 14 Şubat 1919'da Ali İhsan Paşa görevden alınarak, yerine Miralay Ahmet Cevdet Bey tayin edildi. Ali İhsan Paşa, yabancı bir generalin emriyle görevden alınmasını tamamen hükümetin aczine bağlamaktaydı. Ona göre hükümet aldığı bu kararla İngilizlerin maşası haline gelmişti³⁴. Ali İhsan Paşa, hakkındaki kararı değiştirmek için epey uğraş verdi. Ama olumlu bir sonuç alamayınca komutayı Miralay Cevdet Bey'e teslim ederek, İstanbul'a hareket etti³⁵. Komuta kademesindeki bu değişiklik teşkilat değişikliğini de beraberinde getirdi. Azil ile birlikte ordu komutanlığı kaldırılarak kolordu sistemine geçildi. Böylece 6. Ordu, 13. Kolordu'ya dönüştürüldü³⁶. Bu sadece kuru kuruya bir isim değişikliği anlamına gelmiyordu. Zira 6 Ocak 1919 tarihli barış teşkilatına göre kolordu sistemine geçen birliklerin önemli miktarda asker ve silah indirimine gitmesi gerekiyordu. Başka bir ifadeyle terhisle zaten küçülmüş olan ordu, kolordu teşkilatına geçince iyice küçülecekti.

6. Ordu'nun 13. Kolordu'ya dönüştürülmesinden sonra, Kolordu Komutanlığı -aldığı emirleri de göz önünde bulundurarak- ilk iş olarak kadro fazlası tüfeklerin sürgü kollarının sökülmesi ve sandıklanması için tümen komutanlıklarına emir verdi. Bunu 4 Mart 1919'da makineli tüfek donanımlarının sandıklanması emri izledi. Komutanlık, alaylarda makineli tüfek bölüklerinin oluşturulup, oluşturulmayacağı hususunda bilgi sahibi olmadığı için bununla ilgili talimatı istemeği de ihmal etmedi. Bunun dışında kadro fazlası olarak depolarda tutulan toplar hakkında nasıl bir işlem yapılacağı soruldu. Cevdet Bey, 11 Martta Harbiye Nezareti'ne gönderdiği yazıda; 20. Madde'ye istinaden tüfek sürgü kollarının Gelibolu'ya, makineli tüfeklerin Samsun yoluyla İstanbul'a sevk edilmesinin hem vasıta, hem para ve hem de zaman israfına yol açacağını belirterek, depolardaki makineli tüfeklerin önce Mardin'e, oradan da trenle İstanbul'a sevk edilmesinin daha doğru olacağını ifade etti. Cevdet Bey, sevkıyat esnasında İngilizlerin

31. ATASE, İSH, K.8, G.133, B.133-1; ATASE, İSH, K.1, G.125, B.125-1.

32. ATASE, İSH, K.21, G.30, B.30-1.

33. ATASE, İSH, K.21, G.30, B.30-2.

34. Ali İhsan Sabis, *Birinci Dünya Harbi*, IV, İstanbul, Nehir Yayınları, 1991, s.333.

35. Ali İhsan Paşa, pek çok seçeneği değerlendirdikten sonra, İstanbul'a dönmeye karar verdi. Seçeneklerden biri Diyarbakır'a çekilmektir. Fakat Cevdet Bey'e güvenemediği için bu kararı uygulayamadı. Ali İhsan Paşa'nın İstanbul'a gitmek istemesinin sebeplerinden biri de Mustafa Kemal, Cevat ve Fevzi Paşalar ile birlikte ülkenin kurtuluşu noktasında ortak hareket edebilmek içindi (*Sabis, Birinci Dünya Harbi*, IV, s.334-335).

36. Sabis, *Birinci Dünya Harbi*, IV, s.330.

her türlü müdahalesine karşı şimdiden gerekli önlemlerin alınmasını da istedi. Ayrıca, top ve makineli tüfeklere ait teçhizatın Sivas'ta depolanmasını, buna karşın kama, nişangâh ve makineli tüfek sehparlarının 3. Kolordu Komutanlığı aracılığıyla Samsun üzerinden İstanbul'a sevk edilmesine izin verilmesini talep etti³⁷.

Harbiye Nezareti, mütarekenin silahsızlanmayla ilgili hükümlerini uygulamak ve bunu yaparken de silah ve cephaneyi İngilizlere kaptırmamak için 20 Martta 13. Kolordu'ya şu emri gönderdi:

"1-Her nevi depolar mühimleri değerlerine takdim olunmak şartıyla Diyarbakır havali-i şimalinde tesis olunması ve her fırsattan istifade Diyarbakır ve cenub muntikasında depo, otomobil vesaire bırakmamağa çalışılmalıdır. Mardin, Nusaybin ve İzzet Paşa gibi mahallerde kabil-i nakil olunmayan ve nakil imkânı kalmayan depoların memurin-i mülkiyeye terki.

"2-Kıtaat ve ahz-ı asker için muktezi silah mikdarı ve levazimat ve teferruat-ı sairesi hesab ve tefrik olunduktan sonra mütebaki küçük mavzerden jandarma hissesinin de tefriki ve fakat şimdilik ita olunmayarak depolarda hıfzı muktezidir. Kıtaata muktezi silah adedi seferi mevcuda göre değil, belki hazeri kadroya ve olbaddaki tamimlere tevfikân hesab ve tefrik olunacaktır.

"3-Tebligat-ı vakıa dahilinde olan top, kama, nişangâhlarıyla tüfek, sürgü kolları ve makineli tüfeklerin umumu Mardin üzerinden sevki münasip görülmüş ve mütelifin nezdinde ve Dersaadet'e bu tarik ile nakli için mütelifin nezdinde teşebbüste bulunulmuştur. Bunların peyder pey Mardin'e sevki ve mikdarlarının inbası.

"4-Top ve kamaları alınan bilhassa seri topların ve mitralyözlerin şimdilik Mamuretülaziz deposuna vâz olunmak üzere sevki ve inbası"³⁸.

Görüldüğü gibi Harbiye Nezareti, General Allenby'in isteklerini bir kenara bırakarak, mütarekenin 20. Maddesi gereği kadro/teşkilat fazlası silahların İstanbul'a sevk edilmek üzere en yakın istasyonlara sevk edilmesini istiyordu.

13. Kolordu Komutanlığı, Harbiye Nezareti'nden aldığı emirler doğrultusunda Mardin'i sevk edilecek silah ve cephane için toplanma merkezi haline dönüştürdü. Harbiye Nezareti'ne gönderilen telgrafta; Mardin'de sevk edilmeyi bekleyen 28000 kadar muhtelif sürgü kolu, 8 adet top kaması ve 89 kadar muhtelif makineli tüfek bulunduğu, şimdiye kadar da 2300 sürgü kolu ile 30 adet makineli tüfeğin Mardin'e sevk edildiği belirtiliyordu³⁹.

Kolordu Komutanlığı, depoların nakledilmesi işinde iki önemli sorunla karşı karşıya kaldı. Bunlardan ilki, terhis dolayısıyla asker sayısının azalması, ikincisi ise, nakil vasıtalarının yetersizliği idi. Kolordu komutanlığı, fazla silah nakledilmesi amacıyla gayri muharip askere de silah taşıma zorunluluğu getirdi. Böylelikle eldeki bütün askerden faydalanılarak güney depolarında bulunan silahların mümkün mertebe nakledilmesi amaçlandı. Fakat komutanlık nakil vasıtalarının yetersizliği hususunda ciddi sıkıntı içerisindeydi. Kolordu Komutanı Cevdet Bey, bir telgrafta bu konuya dikkat çektiği gibi, mevsim şartlarının Bitlis-Elazığ yönünde yapılacak sevkıyatı zora soktuğunu,

37. ATASE, İSH, K.12, G.109, B.109-1, 2.

38. ATASE, İSH, K.184, G.68, B.68-1.

39. ATASE, İSH, K.190, G.196, B.196-1.

kolordunun çekilmeye mecbur bırakılması durumunda bölgedeki depoların olduğu gibi İngilizlerin eline geçeceğini ifade etti⁴⁰.

13. Kolordu Komutanı Cevdet Bey, gönderdiği bir başka telgrafında ise kolordunun durumu ve karşılaştığı sorunlar hakkında şu bilgileri vermektedir:

- Kolordu elinde bulunan silah ve cephane, Mardin ve İzzet Paşa istasyonları, Mardin kazası, Diyarbakır, Elazığ, Malatya, Garzan, Siirt, Bitlis, Silvan ve Elbistan'daki depolardadır.
- Mardin İstasyonu'nda çok sayıda silah ve cephane vardır. Bunların Diyarbakır'a nakline devam edilmektedir. Eğer İngilizler, 5-10 güne kadar Mardin'i işgal etmeye karar verirlerse pek çok malzeme terke mecbur kalınacaktır.
- Asker ve nakliye vasıtası yetersizliği had safhadadır. Depoların korunmasında dahi sıkıntılar çekilmektedir.
- Nusaybin'deki otomobillerin demiryoluyla İzzet Paşa İstasyonu'na nakline çalışılmaktadır.
- Uçak malzemeleri İzzet Paşa'dan Diyarbakır'a nakledilmektedir.
- Şu anda hiçbir yerde inşaat yapılmamaktadır. Malzemeler resmi binalarda toplanmaktadır⁴¹.

Kolordu Komutanlığı, silahların depolara nakledilmesi noktasında Rus silahlarını da uygulamanın kapsamı içerisinde ele almayı ihmal etmedi. Toplanan Rus silah ve cephanesinin İzzet Paşa İstasyonu'na nakledilmesine karar verildi. İzzet Paşa İstasyonu ambar memurunun izinsiz olarak bazı silahları Mardin'e naklettirmek istemesi üzerine 5. Tümen Komutanlığı'na gönderilen yazıda; her ne cins Rus silah ve cephanesi olursa olsun bunların izinsiz hiçbir yere sevk edilmemesi istendi⁴². 5. Tümen Komutanlığı 24 Nisan 1919'da Mardin Askerlik Şubesi'ne gönderdiği yazıda; Rus silahlarının toplanması için Mardin ve İzzet Paşa İstasyonlarının tayin edildiğini, işlemlerin buna göre yapılmasını, hele hele izinsiz sevkıyata müsaade edilmemesini emretti⁴³.

Kolordu Komutanlığı, silahsızlanmayla ilgili çalışmaları Mondros Mütarekesi'nin hükümlerine göre yürütürken, General Allenby'nin notasında yer alan 2. Madde'den dolayı ciddi şekilde endişeye kapılmıştı. Harbiye Nezareti'ne gönderilen telgrafta mevcut endişe dile getirilerek, hareket tarzına dair talimat istendi. Nezaret tarafından verilen cevapta; notanın ikinci bir mütareke olarak algılanmasını gerektirecek bir durum olmadığı, bu sebeple silahsızlanma işinin verilen talimatlar dairesinde yapılması istendi. Ayrıca, kendilerine yapılacak başvurularda terhis edilen askerlerin tüfekleriyle, fazla topların depolarda muhafaza edilmesi, yalnız sürgü kollarıyla, kama ve nişangahların İstanbul'a sevk edilmesi hususlarında emir alındığı cevabının verilmesinin uygun olduğu bildirildi⁴⁴.

Kolordu Komutanlığı, hem depolar, hem de kadro fazlası silahların sevkiyle ilgili olarak üzerine düşen işleri yaparken, İngilizler de boş durmak niyetinde değillerdi. Ali İhsan

40. ATASE, İSH, K.12, G.105, B.105-1.

41. ATASE, İSH, K.12, G.116, B.116-1, 2, 3.

42. ATASE, İSH, K.398, G.76, B.76-1.

43. ATASE, İSH, K.399, G.95, B.95-1.

44. ATASE, İSH, K.21, G.51, B.51-1.

Paşa'nın azliyle birlikte kolorduya nüfuz etmeye çalışan İngiliz makamları, güneydeki depoları kuzeye taşınmasına fırsat vermeden ele geçirmek için yeni usuller denemeye karar verdiler. Çünkü İngiliz kuvvetleri çeşitli bahaneler ileri sürerek, Anadolu içlerine doğru ilerliyorlarsa da, kolordunun elindeki silahları bir türlü ele geçiremiyorlardı. Kolordu Komutanlığı, her işgal girişiminde cephe hattını geri çekmekte ve bunu yaparken de depoları boşaltmaktaydı. Bu durumda Anadolu içlerine çekilen kolordu gücünü korurken, İngilizler ise Türk ve Avrupa kamuoyunda iyiden iyiye işgalci devlet kimliğine bürünüyordu. İngilizler, hem bu imajı silmek, hem de hedefe kısa yoldan ulaşmak için heyetler ve küçük müfrezeler eliyle depoları ele geçirmek için harekete geçti. Bu hareket planı ilk olarak İzzet Paşa İstasyonu'nda uygulamaya sokuldu. Mardin'e gelen bir İngiliz heyeti ve müfrezesi istasyondaki bir miktar malzemeye el koyduğu gibi, müfrezenin malzemeleri korumak için istasyonda konuşlandırıldığı ifade edildi⁴⁵. Bu durum kolordunun çalışmalarına açıkça engel olmak anlamına geliyordu. Yukarıda belirtildiği gibi İzzet Paşa İstasyonu silah sevkiyatında hayati bir öneme sahipti. İngilizler buraya askeri birlik göndererek, kolordunun çalışmalarını kontrol altına almak istemekteydi.

İngiliz makamlarının Mondros Mütarekesi'nden ziyade, General Allenby'nin notasını esas alarak, kolordunun silahlarını ele geçirmek arzusunda olduğunu gören Harbiye Nezareti, 20 Mart 1919'da gönderdiği yazıda İngilizlere silah kaptırılmaması ilkesinden hareketle şu emirleri verdi:

1. Diyarbakır'ın güneyindeki depolar ve otomobiller her fırsattan yararlanarak kuzeyde tesis olunan depolara sevk edilmelidir.
2. Mardin ve İzzet Paşa gibi yerlerde nakledilmesine imkan kalmayan depolar 18 Mart 1919'da gönderilen emir doğrultusunda mülki idareye teslim edilmelidir.
3. Birlikler ve askerlik şubelerinde görev yapan askerler için gerekli olan silah miktarı hesap edilip ayrıldıktan sonra, geri kalan silahlarla jandarmanın eksikliği giderilmelidir. Silah miktarı barış teşkilatına göre belirlenmelidir.
4. Hükümet kadro fazlası silahlar–daha doğrusu sürgü kolu, kama ve nişangâhlar–Mardin üzerinden İstanbul'a nakli için İtilaf Devletleri nezdinde girişimde bulunulmuştur. Cevap alınıncaya kadar malzemeler Mardin'e sevk edilmelidir.
5. Top ve kamaları ve özellikle seri toplar ile makineli tüfekler şimdilik Elazığ'daki depolara nakli ve orada muhafaza altına alınması zorunludur⁴⁶.

Kolordu Komutanlığı, Nisan ayının sonlarına doğru iç depolara gönderilmesi gereken silahları sevk etti. Geri kalan kadro fazlası silahların ise sandıklanmasını tamamladı ve sevke hazır hale getirildi. 13. Kolordu Komutanlığı'nın Harbiye Nezareti'ne gönderdiği telgrafta 16 Nisan 1919 tarihi itibarıyla birliklerinde ve depolarındaki silah çeşidi ve miktarı hakkında şu bilgileri vermektedir:

1. 13. Kolorduya bağlı birliklerde küçük çaplı mavzer, flinta, pragvay, Alman tüfeklerinden ibaret olmak üzere toplam 3543 adet tüfek mevcuttur.
2. Kolordu depolarında küçük çaplı mavzer, muadil martin, pragvay, Alman, Rus büyük çaplı mavzer, adi martin vesaire cinsten muhtelif tüfeklerden ibaret olmak üzere toplam 63701 adet sağlam ve 11866 adet çürük tüfek mevcuttur⁴⁷.

45. ATASE, *İSH*, K.86, G.182, B.182-1.

46. ATASE, *İSH*, K.12, G.119, B.119-1.

47. ATASE, *İSH*, K.187, G.206, B.206-1.

İngilizlerin Arappekârî'nden, Telabrus İstasyonu'na kadar uzanan istasyonları işgal etmeleri ve demiryolu nakliyatını kontrol altına almaları, Kolordu'yu sevkıyat hususunda sıkıntıya sokacak nitelikteydi⁴⁸. Kaldı ki Cevdet Bey sevkıyattan çok önce İngilizlerin demiryollarını işgal ve kontrol altına alarak, silah sevkine engel olabileceklerini dile getirmişti. Hükümetin zamanında önlem almaması yüzünden silah sevkıyatı İngiliz subaylarının elinde keyfi uygulamalara maruz kalabilirdi. Bu sebeptendir ki Kolordu Komutanlığı, 25 Nisan 1919'da Harbiye Nezareti'ne gönderdiği yazıda İstanbul'a gönderilecek silahların demiryolu yerine kara yoluyla sevkine karar verdiğini açıklamaktaydı. Buna göre; Samsun'a gönderilecek silah ve cephane birkaç subayın gözetiminde terhis edilen askerlerden oluşan kabilelerle sevk edilecekti. Böylelikle sevkıyat hem güvenli bir şekilde yapılacak, hem de terhis edilen askerler görevlendirilerek insan sarfiyatı en aza indirilmiş olacaktı⁴⁹. Komutanlık, bir başka yazısında ise, hem bölge asayişinin hassasiyetini, hem de İngilizlerin çalışmalarını gerekçe göstererek, batarya ve makineli tüfeklerin sevkıyatından şimdilik vazgeçildiğini, durumun düzelmesinden sonra bunların da sevk edileceğini bildirdi⁵⁰. Kolordu Komutanı Cevdet Bey, 24 Nisan 1919'da Harbiye Nezareti'ne gönderdiği yazıda; şu ana kadar 90 makineli tüfeğin Ankara yoluyla sevk edildiğini, şimdi ise 12000 muhtelif sürgü kolunun yola çıkarıldığını, buna karşın Azak mevkiinde bulunan depolardaki tüfekler ile kapak takımlarının sandıklanmasında ve vasıtanın yetersizliğinden dolayı sevkıyatta zorluk çekildiğini, Muş ve Bitlis gibi uzak depolardaki sürgü kollarının sevkının ise uzun zaman alacağını ve belki de vasıtasızlık yüzünden bunların tamamen sevk edilemeyeceğini bildirdi⁵¹.

Kolordunun silah sevkıyla ilgili çalışmaları tamamlamasının dışında, bir kısım silahları dahi yola çıkardığını öğrenmiş olan Harbiye Nezareti, 10 Mayıs 1919'da kadro fazlası silahların İstanbul'a gönderilmesi için resmi emrini verdi⁵². Aynı gün Harbiye Nazırı adına Kâzım Paşa imzasıyla gönderilen ikinci yazıda ise; silahların bir subay yönetiminde Osmanlı müfrezesinin korumasında demiryoluyla İstanbul'a gönderilmesi isteniyordu. Kâzım Paşa, şimdiye kadar kuzey yoluyla sevk edilmiş sürgü kolu, kama ve makineli tüfeklerden Elazığ-Malatya hattına ulaşmış olanların daha kuzeye sevk edilmeden doğrudan İstanbul'a naklinin uygun olacağını, bunların dışında kalanların Mardin'e sevk edilerek demiryoluyla gönderilmesini emretti. Ayrıca, önceden ne kadar cins ve miktarda silahın sevk edildiğinin bildirilmesini istedi⁵³. Bu emre istinaden Mardin ve İzzet Paşa'da sevk edilmeyi bekleyen silah ve cephanenin miktarı şöyleydi:

Rus Cebel Topu	6	Adet
Rus Makineli Tüfek	4	Adet
Rus Cebel ve Sahra Topu Mermisi	1190	Adet
Muhtelif Rus Piyade Cephanesi	29794	Adet
Muhtelif Top Mermis	53852	Adet

48. ATASE, *İSH*, K.136, G.3, B.3-2.

49. ATASE, *İSH*, K.187, G.235, B.235-1.

50. ATASE, *İSH*, K.211, G.145, B.145-1.

51. ATASE, *İSH*, K.187, G.206, B.206-2.

52. ATASE, *İSH*, K.21, G.88, B.88-1.

53. ATASE, *İSH*, K.21, G.87, B.87-1; Harbiye Nezareti, 21 Haziran 1919'da Sadaret'e gönderdiği yazıda kadro fazlası silahların miktarı hususuna açıklık getirdi. Buna göre İngilizlerle varılan anlaşma gereği kolordunun her bir tümeninde 1500 silah bulunacaktı. Bunun dışında barış teşkilatı nizamnamesine göre 1710 tüfek mekanizmasının da İtilaf kontrolü altında depolarda muhafaza edilmesine karar verildiği belirtildi (*Harp Tarihi Vesikaları Dergisi* (HTVD), Sayı: 6 (Aralık 1953), Belge No (BN):122)

Kasatura	9704	Adet
Makinelî ve Otomatik Tüfek	23	Adet
El Bombası	44	Sandık
Piyade Cephanesi	12317	Sandık ⁵⁴ .

Harbiye Nezareti, zahmetli fakat güvenli olan kara yolu yerine, büyük sıkıntılar doğuracak olan demiryolunu tercih etmekteydi. Bu kararın arkasında ciddi bir İngiliz baskısının olduğuna şüphe yoktu. Zira başkente yakın kolordular kadro fazlası silahları İstanbul'a ve Gelibolu'ya gönderdikleri halde, 15. ve 13. Kolordular henüz silahları göndermemişlerdi. Bu durum İngilizleri ciddi şekilde endişelendirmekteydi. Bundan dolayıdır ki, General Milne, 2 Mayıs 1919'da Harbiye Nezareti'ne gönderdiği notada bu konuyu gündeme getirdi. General Milne, 13. Kolordu'ya ait silahların kuzeye doğru nakline sıcak bakmadıklarını ifade ettikten sonra, General Allenby'nin istekleri doğrultusunda kolordunun tamamen terhis edilmesini ve bütün silahların İstanbul'a getirtilmesini istedi⁵⁵.

Görülüyor ki İngilizler, 13. Kolordu'nun silahsızlandırılması işini farklı bir alana çekmeyi amaçlıyorlardı. Mondros Mütarekesi hükümlerine göre kurulmuş bir askeri teşkilat General Allenby istedi diye ortadan kaldırılmak isteniyordu. Bunun kabul edilmesi durumunda notada belirtildiği gibi, birliklerdeki ve depolardaki bütün silahların İstanbul'a gönderilmesi gerekecekti. Böyle bir durum Mondros Mütarekesi'nin apaçık ihlali anlamına geliyordu. Çünkü mütarekeye göre bölgede asayişin sağlanması Osmanlı Hükümeti'nin sorumluluğundaydı. Kolordu lağvedilip, silahları da İstanbul'a gönderilince bölgede zaten zor sağlanan asayişten eser kalmayacaktı. Bu yüzden Harbiye Nezareti'nin General Milne'nin teklifine sıcak bakması beklenemezdi. Harbiye Nezareti, 10 Mayıs 1919'da verdiği cevapta; kadro fazlası silahların kuzey yoluyla sevk edilmeyerek, en yakın demiryolu istasyonuna sevki için emir verildiğini belirtti⁵⁶. Cevapta dikkati çeken husus Harbiye Nezareti'nin General Allenby'nin değil, Mondros Mütarekesi'nin hükümlerini esas aldığını diplomatik bir üslupla dile getirmiş olmasıdır. Bu husus General Milne'nin gözünden kaçmamıştır. Milne, 17 Mayıs 1919'da Harbiye Nezareti'ne gönderdiği yazıda; kadro fazlası silahların nakledilmesi hususunda kolorduya verilen emirden dolayı memnuniyetini ifade ettikten sonra, silahsızlandırma işleminin sadece bununla sınırlı tutulmayarak Kolordu'nun lağvedilerek, bütün silahların İstanbul'a gönderilmesini talep etti⁵⁷. Harbiye Nezareti bu yazıya 21 Mayıs 1919'da verdiği cevapta; sevkiyat hususunda önceden verdiği emri tekrar ederek, Kolordu'nun lağvedilmesi meselesinde İngiliz Yüksek Komiserliği ile görüşmelerin devam ettiğini, bu konuda bir sonuca varılması halinde geri kalan silahların nakledileceğini ifade etti⁵⁸.

Harbiye Nezareti ile General Milne arasında silah sevkiyatının kapsamı üzerinde bu yazışmalar sürerken, Kolordu Komutanlığı'nın Nisan ayı sonlarında karadan gönderdiği ilk kafile Mayıs ayı sonlarında Havza'ya ulaştı. Harbiye Nezareti, bunların akıbetini öğrenmek amacıyla 9. Ordu Kıtaatı Müfettişi Mustafa Kemal Paşa'dan inceleme yapmasını istedi. Mustafa Kemal Paşa 3 Haziran 1919'da gönderdiği telgrafta kafile ve sevkiyat hakkında önemli bilgiler verdi: "13. Kolordu tarafından Samsun tarikiyle sevk olunan sürgü kollarıyla top kamalarının ilk kafilesine Havza'da tesadüf eyledim. Bu

54. ATASE, İSH, K.12, G.119, B.119-2.

55. ATASE, İSH, K.21, G.88, B.88-7.

56. ATASE, İSH, K.21, G.88, B.88-4.

57. ATASE, İSH, K.21, G.88, B.88-2.

58. ATASE, İSH, K.21, G.88, B.88-1.

kafilde 10 bin kadar sürgü kolu ile 12 top kaması vardı. Mesafenin uzaklığı hesabıyla efrat yorgun ve hayvanatı yorulmuş ve perişan bir halde buldum. Bir müddet istirahatından sonra ilk kademe Samsun'a tahrik olunacaktır. Daha geride kalmış olan kademelerin aynı perişanlığa düşer olmuş bulunduğu fikrini zan ediyorum. Kademeler hakkında malumat alındıkça arz eylerim⁵⁹. Görülüyor ki Mustafa Kemal Paşa, kafilenin çok yorgun ve perişan bir halde olduğunu ileri sürerek, üstü kapılı da olsa sevkîyata sıcak bakmadığını ifade etmekteydi. Sürgü kolları ifade edildiği gibi Samsun'a ulaştırılmamıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın yaveri Muzaffer Kılıç'a göre; silahlar bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından teşkilatlandırılan Kuva-yi Milliye tarafından kaçırıldı. Silahlar daha sonra halka dağıtıldı. Muzaffer Kılıç'a göre İngilizler olaydan Mustafa Kemal Paşa'yı sorumlu tutarak, görevden alınması için hükümete baskı yaptılar⁶⁰. Mustafa Kemal Paşa'nın Havza'da desteklediği bu hareket, İzmir'in ve hatta bütün işgallere karşı ilk millî tepkiydi ve bu tepki kısa sürede bütün yurt geneline yayılacaktı.

İtilaf Devletleri'nin İzmir'in işgaline karar vererek gerçek niyetlerini ortaya koymaları üzerine Türk milleti mütarekenin uygulanmasına şiddetle tepki göstermeye başladı. Tepki dalga dalga bütün yurdu etkisine almaya başladığı sırada, İngilizler de işgalin yarattığı kargaşadan yararlanarak güneydeki işgal sahasını genişletmek için çalışmalar başlattılar. 13. Kolordu Komutanlığı 19 Ağustos 1919'da Harbiye Nezareti'ne gönderdiği telgrafta; İngilizlerin bazı aşiretleri de yanlarına alarak bölgede karışıklık çıkarmaya çalıştıklarını ve depolara ilişkin istihbarat topladıklarını haber vererek, kolordu'nun asayiş sebebiyle dağınık bir halde bulunduğunu ve bir buhran çıkması durumunda Diyarbakır'ın güneyinde bulunan depoların eldeki kuvvetlerle korunamayacağını, bu yüzden Mardin, İzzet Paşa ve Hanik depolarının Elazığ'a nakledilmeye başladığını haber verdi⁶¹. 13. Kolordu bu kararı alırken, 15. Kolordu bölgesinde meydana gelen gelişmeleri de göz önünde bulunduruyordu. Zira 15. Kolordu'nun silahlarını Batum'a götürmek için aylardan beri Erzurum'da bulunan İngiliz Kontrol Heyeti başkanı Yarbay Rawlinson, Karabekir Paşa'nın gayretleri sonucunda 7 Ağustos 1919'da eli boş bir halde ülkesine dönmek zorunda kalmıştı⁶². Şimdi İngilizler 13. Kolordu bölgesinde böyle bir girişim başlatarak, durumu eşitlemeyi hedefliyor olabilirlerdi. Buna imkan vermemek için depolar daha güvenli olan Elazığ'a nakledildi.

Sonuç

Mondros Mütarekesi'nin ilgili maddeleri gereği Harbiye Nezareti ve Osmanlı Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti, ordunun küçültülmesi ve buna bağlı olarak silah mevcudunun azaltılması yönünde mütarekenin hemen sonrasında gerekli çalışmaları başlatmışlardı.

Silahsızlanma kapsamında ilk olarak dağınık halde bulunan silahların ve cephanenin sayısı belirlendi. Bunu silahların büyük depolarda toplatılması izlemiştir. Bu arada İngiliz makamlarıyla görüşmeler yapılarak birliklerin sayısı ve miktarı üzerinde anlaşına

59. ATASE, İSH, K.206, G.25, B.25-1.

60. Yurdakul Yurdakul, *Atatürk'ten Hiç Yayınlanmamış Anılar*, İstanbul, Aksoy Yayıncılık, 1999, s.53-54; Mustafa Kemal Paşa'nın Havza'da sahnelediği oyunun bire bir aynısı üç ay sonra Kâzım Karabekir Paşa tarafından 15. Kolordu'ya ait silahların sevkine engel olmak için Taşkesen İstasyonu'nda sahnelendi (Geniş bilgi için bkz: Selçuk Ural, *Vilâyet-i Şarkiyede Mondros Mütarekesi'nin Uygulanışı ve İtilaf Devletleri Tarafından Kontrolü*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2002, s.243-252).

61. HTVD, Sayı:10 (Aralık 1954), BN:241.

62. ATASE, İSH, K.94, G.185, B.185-1.

sağlanmıştı. Buna göre de, birliklerde bulundurulacak silahların cins ve miktarı belirlenmiştir. Harbiye Nezareti, İngilizlerin her bir tümende 2020 ere karşılık 1500 tüfek bulundurulması önerisine karşılık 1500'ü birliklerde 1710'uda depolarda olmak üzere 3210 tüfeğin bulundurulmasını önerdiği gibi, bu yönde de uygulama başlattı. Bunun dışında kalan silahların ise İstanbul'a ve Gelibolu'ya naklini emretti.

13. Kolordu mütarekenin hemen ardından Musul Vilayeti'ni boşaltmakla görevli olduğu için silahsızlanma çalışmaları ancak 1919 Ocak ayından itibaren başladı. Kolordu sorumluluk bölgesindeki silahların ve cephanenin sayımı kısa sürede tamamlandıktan sonra, Mardin ve Diyarbakır'daki büyük depolara nakledildi. Kolordu devamlı surette İngiliz askerî harekâtına maruz kaldığı için bazı depoları ve çok miktarda erzağı ya mülki idarelere, ya da İngilizlere terk etmek zorunda kaldı.

İngiliz makamları, kolordunun elindeki fazla silahlardan ziyade, General Allenby'in notasını esas alarak bütün silahların teslimini gündeme getirdi. Bu istek hem kolordu, hem de Harbiye Nezareti tarafından tepkiyle karşılandı. İngilizler aynı zamanda silah ve cephanenin kuzeydeki depolara nakledilmesine de itiraz ettiler. Bunların kara yoluyla değil, kendilerinin kontrolündeki demiryollarıyla nakledilmesini istediler. Bu istekler Harbiye Nezareti tarafından kabul görmesine rağmen, 13. Kolordu Komutanlığı İngilizlerin keyfi uygulamalarına maruz kalmamak için sürgü kollarını ihtiva eden ilk kafileyi kara yoluyla Samsun'a gönderdi. Bu sevkıyat kolordunun ilk ve son sevkıyatıydı. Yunanlıların, İzmir'i işgali mütarekenin eskisi gibi uygulanıp uygulanmayacağı hususunda bir dönüm noktası oldu. Bu tarihe kadar ağır aksak da olsa uygulanan mütareke bu tarihten sonra Türk milletinin ve ordusunun fiili direnişine maruz kaldı. Diğer kolordulardaki muhalefetin benzeri 13. Kolordu'da sessiz sedasız hayata geçirildi. 13. Kolordu Komutanlığı, silah sevkıyatını İngilizlerin engellemelerini bahane göstererek durdurduğu gibi, silahları Diyarbakır'ın kuzeyinde yer alan daha güvenilir depolara nakletti. Bunlar daha sonra güney sancaklarında Fransız ve Ermeni işgaline karşı verilecek mücadelede kullanılacaktı.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Kataloğu

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsusa Kataloğu

Hadisat Gazetesi

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi

Genelkurmay Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı Arşivi, İstiklâl Harbi Kataloğu

Sabis, Ali İhsan, *Birinci Dünya Harbi*, IV, İstanbul, Nehir Yayınları, 1991.

Türk İstiklâl Harbi, I, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, Ankara, Genelkurmay Başkanlığı Yayını, 1999

Türkgeldi, Ali, *Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi*, Ankara, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü, 1948

Ural, Selçuk, *Vilâyet-i Şarkiye'de Mondros Mütarekesi'nin Uygulanışı ve İtilaf Devletleri Tarafından Kontrolü*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2002.

Yurdakul, Yurdakul, *Atatürk'ten Hiç Yayınlanmamış Anılar*, İstanbul, Aksoy Yayıncılık, 1999.